

UMETNOST UTOLIKO OZBILJNIJA, UKOLIKO VIŠE LIČI NA IGRU

(Vladimir Pištalo: *Značenje džokera*, Agora, Novi Sad, 2019)

Ako bismo opus svakog značajnog književnika mogli odrediti, definisati i objasniti jednim dominantnim motivom, jednom temom ili postupkom, svakako uz rizik koji takvo određenje sobom nosi, onda bismo se usudili da višedecenijski književni rad Vladimira Pištala označimo pojmom igre. Prešavši put od postmodernističkih početaka osamdesetih godina, kao jedan od najznačajnijih predstavnika onoga što se u teoriji zove „mlada srpska proza“, pa sve do perioda zrelog izraza sa kritičkim usmerenjem na stvarnost, Pištalo ostaje dosledan poetici igre/poigravanja, koja u odnosu na različit period nastanka njegovih dela i zadobija drugačiji oblik. Poigravanje formom, književnim žanrovima, jezikom, asocijacijama i suptilnom erotikom, granicama između teorije i fikcije, tradicije i eksperimenta, grade jedan posve originalan književni opus.

Bivajući dosledan poetici igre, kao jednoj od najznačajnijih konstitutivnih elementa svoga stvaranja, u poslednjoj knjizi u nizu autor odlazi korak dalje. Tako igra postaje centralna tema zbirke *Značenje džokera*, pod okriljem koje će biti razmotrene sve značajne teme eseja, nastajalih, kako sam autor kaže „kroz skoro tri decenije“. Pojam igre će biti predložen kroz metaforu špila sa markiranjem džokera, najznačajnije karte za autora – karte smeha, druge šanse, preokreta.

Zbirka eseja *Značenje džokera* u špilu karata vidi metaforu društva, reprezentaciju sveta u igri, jer „one su stilizovane maske. Tipizirane sile. Služe za razmenu sudbina. Čovek je homo simbolikus. One su simboli u čistom stanju.“ Osim toga, autor nam saopštava da karte „odražavaju ideologiju i svoje vreme“, što će značiti da su karte u ovoj knjizi samo model po kome svako vreme i političke/ideološke prilike dele uloge na svoj način.

Kada bi imao mogućnost da odabere likove koji bi bili simboli na kartama, dakle, pozicije u ovoj i ovakvoj igri, Vladimir Pištalo saopštava da se ne bi opredelio za kraljeve ili kraljice iz istorije, simboli ne bi bili Aleksandar Veliki ili Oktavijan Avgust. Naprotiv, opredelio bi se, između ostalog, za Zeusa, Remboa i Bodlera, Jovanku Orleanu i Bogorodicu. Pozicije moći stavio bi u ruke umetničkom poimanju sveta, božanstvima i heroinama poteklim iz naroda. Međutim, budući da nema mogućnost da promeni aktuelnu podelu karata, shvaćenu kao metaforu ustrojstva života, autor se opredeljuje za suočavanje sa stvarnim svetom, onakvim kakav jeste, igrajući na jedinu mogućnost koja se čoveku nudi da probije društveno utvrđene sisteme, da doživi iznenađenje, da dobije drugu šansu. Naš

autor izlaz vidi u humoru, smehu, zato je njegova karta u špilu nijedna druga do – džoker. Pošto može da zameni kartu i samim tim donese neočekivani obrt igre, džoker je onaj koji „prelazi granice i krši pravila“, a nastao je u Americi, zemlji koja je, osim što je praktično doprinela igri karata uvođenjem džokera, takođe zemlja realizacije ovog simbola. Zemlja drugih šansi u svetu gde mnogi ljudi ne dobijaju ni prvu, čini predmet Pištaloovog interesovanja u prvom delu knjige.

U romanu *Sunce ovog dana*, govoreći o autobiografskom u umetnosti, autor se poziva na Federika Felinija koji kaže da bi i film koji bi snimio o stolici bio autobiografski. Stoga, ličnosti o kojima Pištalo govori u *Značenju džokera*, odlikuju se, poput samog autora, opredeljenjem za vlastitu percepciju i kritičko promišljanje stvari – one imaju oči „koje neće prećutati ono što vide“. Stoga džoker nije samo smeh, nije samo duh i humor, već su to i oči, nepotkupljive i beskompromisne u kritičkom viđenju sveta. Govoreći o različitim ličnostima značajnim za američku kulturu, ali i za srpski narod i univerzalni kontekst, Vladimir Pištalo, dakle, bira one ličnosti koje igraju na jedinu mogućnost razlike – na humor, na originalno viđenje stvarnosti, na džokera, nekada i same se promisećući u njega.

Igrajući na kartu smeha, na neočekivani obrt i drugu šansu u Americi, imajući nepotkupljive oči, Čarls Simić, kome je autor posvetio čak tri eseja, ukazuje se kao simbol moći džokera – umesto predviđenog auto-mehaničarskog poziva, on postaje američki akademik. Rasvetlivši ovog značajnog pesnika i mislioca kao onoga ko izlazi van pravila, koji u kartaškoj igri, kakav je život, igra na duh, na humor i na smeh, Pištalo nam pruža jednu optimističnu perspektivu života i životnih šansi.

I druge ličnosti američke kulture o kojima eseji govore – pisac Mark Tven, novinar i pisac Henri Luis Menken, borac za očuvanje prirode Džon Mjueer, predsednik Abraham Linkoln – za osnovu svog životnog preokreta takođe imaju džokera: humor i kritički odnos prema stvarnosti. Međutim, najsnažniji utisak u segmentu američkih „džokera“ ostavlja niko drugi do Čarli Čaplin. Budući da se, kao što smo već rekli, Vladimir Pištalo suočava sa stvarnim svetom, i, što je još važnije, aktuelnim trenutkom, simptomatična je autorova zabrinutost nad činjenicom da njegovim američkim studentima taj i takav Čarli Čaplin više nije smešan. Uzroke ovakvog stanja Pištalo vidi u tome što je Čaplin skitnica i ne poštuje autoritet. Američki studenti učeni su, nasuprot tome, da autoritete / centre moći – treba poštovati, a skitnica, odnosno svih onih koji nisu uklopljeni u koncepciju – treba se kloniti. Prevladava, dakle, koncepcija, društveno i ideološki kodirana stvarnost, a ne vlastita percepcija, što našeg autora, priznaje on, plaši kao manifestacija osipanja duha – odricanje od džokera.

Stvarni svet sa kojim se Pištalo jasno i nedvosmisleno suočava ne zadržava se na američkom tlu, niti pak na univerzalnostima. Knjiga eseja *Značenje džokera* jasno analizira srpsku kulturu, srpski narod i politiku kao manifestaciju moći – kraljeve i kraljice iz našeg špila karata. Govoreći eksplicitno o uzrocima srpskih nedaća, Pištalo jasno ukazuje na dva važna fenomena – konspiraciju, odnosno, teoriju zavere, i na autističnost i samodovoljnost političkih postupaka i strategija.

Označavajući svaku teoriju zavere kao princip gde džoker nema funkciju, jer predstavlja svođenje čitavog sveta na jedan model, u kome nema mesta za preokret, autor ne pristaje na ovakvo viđenje života i smatra ga pogubnim, a preporučuje džokera. S druge strane, političku situaciju, autistično gledište i samodovoljnost autor pobliže razmatra u esejima izniklim iz srpskih tema. Pištalovo ideološko sito je beskompromisno u sagledavanju uzroka nacionalnog udesa i građanskog rata kao izvorišta sveopšte dehumanizacije svih vrednosti na balkanskom tlu.

Segment posvećen karikaturisti Predragu Koraksiću Koraksu donosi najsnažniji dijalog sa periodom devedesetih i figurama političkih moći. Sagledavajući prošlost iz perspektive karikatura, Pištalo, budući i sam istoričar, kritički promišlja prošlost, dajući sliku istorije/istoričara naših prostora: „Jedna dosta prljava cura češlja se pred ogledalom dok sa nje skaču buve. Istoričari, slični francuskim sobaricama prskaju je parfemom. Istoričari joj vežu mašnu pre nego što će je prikazati auditorijumu.“ Groteskni prizor predstavljanja prošlosti za Pištala najrealnija je moguća slika stvarnosti, u kojoj nam umetnost, dakle, Koraksove karikature, daju džokera. Onaj trenutak razbijanja čvrste strukture politike, momenat u kom se običan čovek kroz džokera, kroz smeh nad karikaturom, može staviti u superioran položaj, makar i načas, jedina je karta koja omogućuje opstanak i pruža drugu životnu šansu.

Osim osvrta na značajne ličnosti američke i srpske kulture, kao manifestacije džokera u igri u kojoj postoje pravila koja samo karta smeha može da razbije, Vladimir Pištalo ukazuje i na druge segmente života svakog od nas. Možda jedna od najinteresantnijih platformi u promišljanju fenomena koje objedinjuje džoker jeste autorovo kulturološko razmatranje pojma reklame. Dakle, promišljajući oblik lažnog džokera, kakav je reklama, jer „pokazuju žene, a prodaju nam kola“, autor ukazuje na sve one mehanizme kojima se marketing služi, nudeći nam uzbuđenje umesto proizvoda, nudeći svojevrnog džokera, koga u takvom svetu zapravo nema.

Ova zbirka eseja pisana je sa kritičkim odnosom prema svetu i suočavanjem sa stvarnim životom svih nas. Ta priča, iako napisana duhovito, nije nimalo ulepšana. Naprotiv, istorija, politika, nacionalne predrasude – ogoljene su do krajnjih granica. Ali uprkos tome Vladimir Pištalo nam nudi džokera, kartu koja će u ovoj i ovakvoj igri moći da načini preokret. Taj džoker je umetnost.

Budući da smo se na samom početku usudili da odredimo književnost Vladimira Pištala kroz poetiku igre, kojoj nema kraja i jasno utvrđenih okvira, onda bismo knjigu *Značenje džokera* odredili kao pun zamah te i takve igre. A ako je umetnost utoliko ozbiljnija ukoliko više liči na igru, jasno je da u delima Vladimira Pištala srpska književnost ima jedan od svojih najozbiljnijih i najvrednijih reprezenata.